

Moduł 7: Prawicowy ekstremizm, mowa nienawiści, fake news i teorie spiskowe

CLIO

Radzenie sobie z postawami wrogości a budowanie kompetencji obywatelskich. Trudne wyzwania dla nauczycieli szkół zawodowych.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

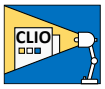

Październik 2021

Informacja o projekcie

Akronim projektu :	CLIO
Tytuł projektu :	Radzenie sobie z postawami wrogości a budowanie kompetencji obywatelskich. Trudne wyzwania dla nauczycieli szkół zawodowych.
Numer projektu :	2019-1-DE02-KA202-006185
Agencja Narodowa :	NaBibb
Strona internetowa	www.clio-project.eu
Autor projektu :	Institut für Didaktik der Demokratie, Leibniz University Hannover
Wersja dokumentu :	1.00
Data opracowania :	18.07.2020

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie poglądy autorów, a Komisja nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji w niej zawartych. Numer projektu: 2019-1-DE02-KA202-006185.

Strony projektu

Leibniz
Universität
Hannover

Institut für Didaktik der Demokratie
Leibniz Universität Hannover,
Niemcy

www.idd.uni-hannover.de/en

Institut für
Didaktik der
Demokratie

Technical school Nikola Tesla,
Vukovar,
Chorwacja

www.ss-tehnicka-ntesla-vu.skole.hr

Zespół Szkół Poligraficznych,
Warszawa,
Polska

www.www.zspoligraf.pl

Warszawskie Centrum Innowacji
Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń
Warszawa,
Polska

www.wcies.edu.pl

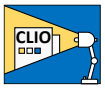
Nansen Dialogue Centre, Osijek,
Chorwacja

www.www.ndcosijek.hr

Demokratiezentrum Wien,
Austria

www.demokratiezentrum.org

SPIS TREŚCI

Projekt CLIO.....	7
1. Podstawowe informacje	8
2. Mowa nienawiści, fake news i teorie spiskowe – definicje i rozróżnienia	8
3. Dlaczego fake newsy i narracje spiskowe są tak popularne wśród prawicowych grup ekstremistycznych?	15
4. Popularne narracje konspiracyjne ekstremistycznej prawicy	16
5. Proste sposoby: jak znaleźć fake news i teorie spiskowe w Internecie	20
6. Dlaczego mowa nienawiści, fake newsy i teorie konspiracyjne stanowią zagrożenie dla demokracji?	22
7. Dodatkowe ćwiczenia do nauczania o mowie nienawiści, fake newsach i teoriach konspiracyjnych	23
8. Gdzie szukać informacji? Organizacje pozarządowe i inne instytucje	23
9. Literatura	24
10. Literatura uzupełniająca	27

PROJEKT CLIO

Clio to międzynarodowy projekt dotyczący prewencji i radzenia sobie z pravicowym ekstremizmem w szkołach zawodowych. Dzięki wiedzy i informacjom zawartym w tym projekcie nauczyciele i dyrektorzy z łatwością będą mogli zrozumieć różne stanowiska i zachowania uczniów oraz będą w stanie bronić wartości demokratycznych. W tym celu eksperci z Austrii, Polski, Chorwacji i Niemiec, w ścisłej współpracy z grupą docelową, opracowali różne pomocne materiały dla nauczycieli szkół zawodowych, takie jak: aplikację, szkolenie oraz podcast. Głównym celem tego projektu jest dzielenie się wzajemną wiedzą i doświadczeniami z innymi partnerami w poszczególnych krajach w celu dostarczenia szkołom profesjonalnych materiałów i wiedzy.

1. PODSTAWOWE INFORMACJE

W tym module dowiesz się o...

- ... strategiach internetowych prawicowych ekstremistów i podstawowych narzędziach do ich wykrywania.
- ... podstawowe definicje mowy nienawiści, fake newsów i teorii spiskowych.
- ... dlaczego fake newsy i mity spiskowe są tak popularne wśród prawicowych grup ekstremistycznych.
- ... popularne prawicowe ekstremistyczne teorie spiskowe.
- ... dlaczego mowa nienawiści, fake newsy i teorie spiskowe są niebezpieczne dla demokracji.
- ... ćwiczenia, z których możesz skorzystać ucząc o mowie nienawiści, fałszywych wiadomościach i mitach spiskowych.
- ... gdzie się zwrócić, jeśli potrzebujesz więcej informacji lub pomocy.

Pod różnymi podrozdziałami zaproponowano ćwiczenia, których można użyć do nauczania o prawicowym ekstremizmie, mowie nienawiści, fake newsach, teorii spiskowej itp. Ponadto, zamieszczono adresy stron internetowych, które służą pomocą w konkretnych sytuacjach, a zamieszczona literatura i wspomniane publikacje sprzyjają poszerzaniu wiedzy na ten temat.

Pytania sprawdzające wiedzę:

Sprawdź się i odpowiedz na poniższe pytania:

- Spróbuj opracować krótkie definicje mowy nienawiści, fałszywych wiadomości i teorii spiskowych. Zapisz je na kartce papieru i porównaj z definicjami podanymi poniżej po przeczytaniu pierwszej części.
- Czy znasz jakieś teorie spiskowe? Gdzie spotykasz te narracje i mity?
- Jak myślisz, dlaczego teorie spiskowe stanowią problem dla demokracji?

2. MOWA NIENAWIŚCI, FAKE NEWS I TEORIE SPISKOWE – DEFINICJE I ROZRÓŻNIENIA

Mowa nienawiści, fałszywe wiadomości i teorie spiskowe to trzy różne rzeczy. Jednak często się pokrywają.

Mowa nienawiści jest w Unii Europejskiej nielegalna. Jest on zdefiniowany w prawie UE jako *publiczne podżeganie do przemocy lub nienawiści ze względu na pewne cechy, w tym rasę, kolor skóry, religię,*

*pochodzenie oraz pochodzenie narodowe lub etniczne*¹. Podczas gdy podstawowa decyzja ramowa UE obejmuje jedynie rasistowską mowę nienawiści i mowę nienawiści ze względu na religię (zob. Moduł 3), większość państw członkowskich UE uwzględniła również inne przyczyny, takie jak orientacja seksualna, tożsamość płciowa (zob. Moduł 5) i niepełnosprawność.

Mowa nienawiści może mieć miejsce online i offline, publicznie (np. posty, komentarze na platformach społecznościowych) i prywatnie (np. wiadomości). W ostatnich przepisach uwzględniono, że te same zasady powinny obowiązywać w świecie offline i online. Treści kryminalne offline nie powinny być legalnie wyrażane online. Problemy dotyczące kryminalizacji mowy nienawiści w Internecie to między innymi identyfikowalność i identyfikacja nielegalnej mowy nienawiści jako klasyfikacja tego, co jest nielegalne, a co nadal legalne, może być trudna. Ponadto odpowiedzialność za śledzenie i ocenę mowy nienawiści spoczywa na firmach informatycznych, takich jak Facebook i Twitter. Inną kwestią dotyczącą kryminalizacji mowy nienawiści w Internecie jest fakt, że wypowiedzi w Internecie nie zawsze są identyfikowalne, a autorstwo nie zawsze jest możliwe do udowodnienia, ponieważ ludzie czasami używają fałszywych kont lub piszą coś anonimowo.

W debatach publicznych często argumentuje się, że kryminalizacja mowy nienawiści narusza ogólną zasadę wolności wypowiedzi. Decyzję, czy treść podlega przestępstwu nielegalnej mowy nienawiści, należy oceniać osobno dla każdego przypadku, biorąc również pod uwagę takie czynniki, jak cel i kontekst wypowiedzi².

Mowa nienawiści jest często skierowana przeciwko mniejszościom, takim jak muzułmanie, Żydzi, uchodźcy lub osoby LGBTIQ+ (lesbijki, geje, osoby biseksualne, trans, queer i interseksualne, a także osoby o innej ekspresji płciowej lub orientacji seksualnej, (zob. Moduł 5). Może być skierowany przeciwko pojedynczym osobom lub całej grupie. Mowa nienawiści często zachęca innych do popełniania przestępstw z nienawiści. Przestępstwa z nienawiści, znane również jako przestępstwa motywowane uprzedzeniami, to przestępstwa motywowane uprzedzeniami lub uprzedzeniami wobec grup upośledzonych społecznie. Przestępstwa z nienawiści mogą obejmować różne rodzaje przestępstw (np. groźby, mienie, zniszczenie, napaść, morderstwo) i są skierowane nie tylko do osób bezpośrednio dotkniętych przestępstwem, ale do całej ich grupy społecznej. W związku z tym również osoby lub mienie związane (lub nawet postrzegane jako) należące do danej grupy (np. obrońcy praw człowieka, domy kultury, miejsca kultu) mogą stać się celem przestępstw z nienawiści. Chociaż przestępstwa z nienawiści to czyny przestępcze, sytuacja prawna różni się w zależności od kraju. W niektórych krajach przestępstwa z nienawiści są wyraźnie wymienione jako przestępstwo w prawie karnym, a w niektórych krajach (np. Niemcy i Austria) przestępstwa z nienawiści są kryminalizowane poprzez przestępstwo początkowe (Indexdelikt) (np. groźby, zniszczenie mienia, morderstwo) i stanowią tzw. okoliczność obciążającą dotyczącą skazania.

Ramy prawne wpływają na sposób rejestrowania przestępstw z nienawiści, a tym samym również na sposób, w jaki można się z nimi zmierzyć.

¹ V. Jourová, *Code of Conduct – Illegal online hate speech. Questions and answers. Fact Sheet by the European Commission*, s. 1, 2016 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_hate_speech_en.pdf) [dostęp: 14.09.2020].

² V. Jourová, *op.cit.*, s. 2-3.

Ramy prawne w Niemczech:

W niemieckim kodeksie karnym (StGB) wiele aspektów mowy nienawiści, takich jak zniewaga (§185), zniesławienie (§186), ale także trywializacja lub gloryfikacja aktów przemocy (§131) i nawoływanie do nienawiści (§130) karalny. Aby poprawić egzekwowanie przepisów, należy zastrzyć uchwaloną w 2017 r. ustawę o egzekwowaniu przepisów dotyczących sieci (NetzDG), która zobowiązuje dostawców sieci, takich jak Facebook, do przejrzystego usuwania nielegalnych treści i przechowywania ich w celu ewentualnego ścigania. Dostawcy sieci powinni być między innymi zobowiązani do zgłaszania ewentualnych nielegalnych treści oraz do przekazywania nazw kont i haseł śledczym na polecenie sędziego. Jednak to rozszerzenie wciąż nie zostało uchwalone z powodu obaw konstytucyjnych i zostało ostatecznie odrzucone przez Bundesrat w lutym 2021 roku.

Ramy prawne w Austrii:

W Austrii mowa nienawiści jest uważana za przestępstwo zgodnie z §283 StGB. Obejmuje jawną agitację przeciwko komuś publicznie z powodu przynależności do określonej grupy, a także obrażanie go w sposób naruszający godność człowieka, z karą do dwóch lat więzienia. §283 w obecnej formie obowiązuje dopiero od początku roku, nowelizacja przyniosła uwzględnienie niepełnosprawności, wieku, seksualności i płci, a także podżeganie jednostek.

Sekcja 283 kodeksu karnego poprzedzona jest specjalnością, Sekcja 3h, Verbotsg, która zaprzecza, umniejsza, usprawiedliwia i aprobuje zbrodnie nazistowskie pod groźbą kary³.

Ramy prawne w Chorwacji:

Do kluczowych dokumentów należą: kodeks karny (termin wprowadzony w 2006 r. o przestępstwach z nienawiści), ustawa o wykroczeniach przeciwko porządkowi publicznemu i pokojowi, ustawa o zwalczaniu dyskryminacji oraz protokół w sprawie postępowania w sprawie przestępstw z nienawiści (2011). Biuro Praw Człowieka Rządu Republiki Chorwacji koordynuje prace Grupy Roboczej ds. Monitorowania Przestępstw z Nienawiści, która zbiera i konsoliduje dane policji, Prokuratury Krajowej oraz sądów karnych i wykroczeń dotyczących przestępstw z nienawiści. Członkami Grupy Roboczej są przedstawiciele Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Prokuratury Stanu, Sądu ds. Wykroczeń Republiki Chorwacji, Miejski Sąd Karny w Zagrzebiu, Akademia Policyjna, Wydział Prawa w Zagrzebiu, rzeczniczka Biura Ludowego, Rada Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, przedstawiciel organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Grupa robocza analizuje i monitoruje wdrażanie ustawodawstwa antydyskryminacyjnego w odniesieniu do przestępstw z nienawiści, koordynuje proces zbierania danych o przestępstwach z nienawiści oraz pracuje nad prewencją. Spotkania odbywają się kilka razy w roku.

³ *Hate Speech* (<https://www.klagsverband.at/info/hate-speech>) [dostęp: 26.03.2021].

Ramy prawne w Polsce:

Obecnie w polskim prawie nie ma ustawowej definicji mowy nienawiści. Przepis, które jest powszechnie określane jako to, jest rekonstruowane w oparciu o następujące przepisy:

- Art. 119 § 1 odnosi się do użycia groźby karalnej ze względu na rasę, pochodzenie narodowe lub etniczne, religię lub bezwyznaniowość oraz wyjątkowo przynależność polityczną;
- Art. 256 § 1 w zakresie publicznego nawoływania do nienawiści ze względu na rasę, pochodzenie narodowe lub etniczne, religię lub bezwyznaniowość oraz propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa;
- Art. 257 kodeksu karnego w zakresie znieważenia publicznego ze względu na ww. cechy.

Przykłady zachowań spełniających kryteria przestępstwa z art. 119 kk to: przemoc fizyczna, naruszenie nietykalności innej osoby, znęcanie się, groźby, bicie, popychanie, groźenie pobiciem, popychanie lub wyrządzanie innej szkody lub uszkodzenia mienia. Każde zachowanie krzywdzące fizycznie lub groźba takiego zachowania lub zniszczenie mienia jest przestępstwem i należy o tym poinformować policję lub prokuratora.

Przykłady zachowań spełniających kryteria przestępstwa z art. 256 kk to: narysowanie na murze swastyki, skrótu SS, publiczne prezentowanie pozytywów systemu faszystowskiego lub totalitarnego, wykrzykiwanie haseł „Heil Hitler!” lub „Sieg Heil!” w miejscach publicznych (np. w komunikacji miejskiej), rysowanie swastyki na zamglonej szybie autobusu, publiczne pokazywanie tatuażu z faszystowskim symbolem.

Przykłady zachowań spełniających kryteria przestępstwa z art. 257 kk – zniewaga publiczna – to: użycie wyrażen „czarna małpa”, „bambus” lub zwrotów typu „małpa powinna siedzieć na drzewie”, „czarnuch, czarnuch, pieprzyć czarnucha”, „wynoś się z Polski”, „wy*** Żydów tu nie będzie”, „ich miejsce jest w kominie”, „Jude raus”, „Żydzi do Palestyny”, „Was Żydów do pieca”, „Hitler nie zamordował was jeszcze”⁴.

W lutym 2019 r. i ponownie w czerwcu 2020 r. Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się do Prezesa Rady Ministrów RP z konkretnymi propozycjami systemowych zmian w prawie i praktyce, mając nadzieję, że staną się one dla administracji rządowej powodem do dyskusji na temat spójnego polityka zwalczania przestępstw z nienawiści⁵.

W lutym 2021 r. Komisja Europejska poinformowała o wszczęciu postępowania w sprawie naruszenia prawa Unii Europejskiej przeciwko Belgii, Bułgarii, Finlandii, Polsce i Szwecji w przypadku niepełnego wdrożenia prawa unijnego, kryminalizującego mowę nienawiści i przestępstwa z nienawiści. W przypadku Polski chodzi m.in. o przepisy o nawoływaniu do przemocy rasistowskiej i ksenofobicznej⁶.

⁴ A. Kwiecień, *Poradnik obywatela. Co możemy zrobić, gdy zetkniemy się z mową nienawiści?*, [w:] „Otwarta Rzeczpospolita”, *Stowarzyszenie przeciw antysemityzmowi i ksenofobii*, s. 3-6, (Poradnik-obywatela1.pdf (mowanienawisci.info) [dostęp: 10.12.2021].

⁵ *Wystąpienie do Prezesa Rady Ministrów w sprawie mowy nienawiści z 30.06.2020*, (<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/%2FWyst%C4%85pienie%20do%20Prezesa%20Rady%20Ministr%C3%B3w%20ws.%20mowy%20nienawi%C5%9Bci%2C%2030.06.2020.pdf>) [dostęp: 15.12.2021].

⁶ K. Sobczak, *UE: Polska nie wdrożyła dobrze prawa o mowie nienawiści* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/prawo-o-mowie-nienawisci-polska-nie-wdrozyla-dobrze-unijnych,506560.html>

Ćwiczenie: Mowa nienawiści

Poszukaj w Internecie projektu Unii Europejskiej pod nazwą: „HATENOMORE”

Po angielsku: https://victimsupport.org.mt/portfolio_page/project-hate-no-more/

Po niemiecku: https://www.bmi.gv.at/magazinfiles/2019/11_12/hasskriminalitaet.pdf

Podsumuj kluczowe punkty tego, czym jest przestępstwo z nienawiści zdefiniowane w materiałach projektowych i utwórz plakat (na komputerze lub na papierze) na temat przestępstw z nienawiści w swoim kraju.

W odniesieniu do zjawiska fałszywych lub zmanipulowanych treści (online i offline) stosuje się wiele różnych terminów, na przykład fałszywe wiadomości, dezinformację, dezinformację lub teorię spiskową. Poniżej zostaną podane definicje, aby lepiej zrozumieć odróżniające znaczenie tych terminów.

Termin **fake news** jest powszechnie używany od czasu wyborów w USA w 2016 roku i ma różne znaczenia, dlatego jest to trudne pojęcie. Z jednej strony jest używany jako termin pejoratywny do deprecjonowania mediów i dziennikarstwa, jak przekonująco pokazuje przykład byłego prezydenta USA Donalda Trumpa: nieustannie dzwonił do krytycznych dziennikarzy lub do mediów „fałszywych wiadomości”, a nawet nie rozmawiał z nimi więcej. Z drugiej strony, termin fake news jest używany jako ogólny termin dla różnych form fałszywych, wprowadzających w błąd i sfabrykowanych informacji⁷.

Na przykład ekspert od fałszywych wiadomości i mediów społecznościowych, Claire Wardle, rozróżnia dezinformację i dezinformację, przy czym dezinformację opisuje się jako błędne informacje, które są tworzone przez pomyłkę, a dezinformację jako *fałszywe informacje, które są celowo tworzone lub rozpowszechniane w wyraźnym celu wyrządzić krzywdę. Producenci dezinformacji zazwyczaj mają motywacje polityczne, finansowe, psychologiczne lub społeczne*⁸. Wardle zatem rozróżnia fałszywe informacje na podstawie poziomu intencji dotyczących ich tworzenia i rozpowszechniania. W związku z tym opisuje kilka rodzajów dezinformacji i dezinformacji, począwszy od złego dziennikarstwa po informacje, które są celowo tworzone z oszukaniem szkodliwych intencji⁹.

Dlatego, aby określić rodzaj dezinformacji i dezinformacji, konieczne jest zakwestionowanie intencji twórców treści. Na przykład: *Czy ten artykuł został napisany, aby poinformować mnie o współczesnych wydarzeniach, ale nie wyjaśnił wszystkich faktów (słabe dziennikarstwo)? Czy ten film został zmanipulowany, aby mnie rozśmieszyć (parodia)? Czy ten komentarz został napisany w celu*

⁷ T. Quandt, L. Frischlich, S. Boberg, T. Schatto-Eckrodt, *Fake News*, [w:] H. Folker, T.P. Vos, *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, 2019 (https://www.researchgate.net/publication/332749986_Fake_News) [dostęp: 24.01.2021].

⁸ C. Wardle, *Information Disorder: The Essential Glossary*, [w:] „First Draft News”, 2018 (https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2018/07/infoDisorder_glossary.pdf) [dostęp: 24.01.2021].

⁹ C. Wardle, *Fake News – It’s complicated*, [w:] „First Draft” 04.06.2017 (<https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>) [dostęp: 24.01.2021].

sprovokowania (prowokacji)? Czy ten film został wyprodukowany w celu uzyskania zysku (zysku)? Czy zmanipulowano ten wykres w celu zwiększenia wpływu politycznego (władzy)? Czy cały ten artykuł został sfabrykowany po to, bym kwestionował demokrację i wzbudzał nienawiść wobec marginalizowanych grup (propaganda)?¹⁰.

Ćwiczenie: Fake news

Austriacka dziennikarka i publicystka Ingrid Brodnig przekonuje do dalszego używania terminu „fałszywe wiadomości”, aby nie pozostawić populistom pola i suwerenności interpretacji terminów¹¹. Jaka jest twoja opinia na ten temat? Który termin preferujesz, jeśli chodzi o fałszywe informacje?

Ćwiczenie: Deepfake

Polski badacz dr Maciej Kawecki mówi, że *deepfake* to technika przetwarzania audiowizualnego, która łączy obrazy i dźwięki z wykorzystaniem sztucznej inteligencji. Znajduje się na granicy dezinformacji i prawdy. W USA eksperci pracują nad wdrożeniem *Ustawy o poprawie tożsamości cyfrowej*. To prawo zrewolucjonizuje cyfrowy świat. Co zaszokowało dra Kaweckiego? W 2019 r. w USA naruszono ponad 164 mln rejestrów konsumenckich zawierających dane osobowe, co zwiększyło całkowitą liczbę naruszeń danych o 17% w porównaniu z rokiem poprzednim. W 2019 roku straty z powodu oszustw związanych z tożsamością wyniosły 16 900 000 000 USD.

Jaka jest Twoja opinia? Jak można pozytywnie wykorzystać głębokie podróbki? Jak można wykorzystać tę technologię do oszustwa?

Wywiad z drem Maciej Kaweckim: <https://www.facebook.com/watch/?v=406158094059612>

Ponieważ **teorie spiskowe** często podżegają ludzi do mowy nienawiści i rozpowszechniania fałszywych wiadomości, zjawiska te są ze sobą ściśle powiązane. Niemiecki psycholog i ekspert w tej dziedzinie Roland Imhoff definiuje teorie spiskowe jako „założenie, że wydarzenie o pewnej randze jest przyczynowo związane z tajnym planem kilku osób, które starają się odnieść korzyści kosztem społeczeństwa”¹². Pia Lamberty i Katherina Nocun, podobnie jak inne ekspertki w tej dziedzinie, podzielają podobne rozumienie teorii spiskowych, prosząc o użycie terminu „narracja spiskowa” zamiast – teoria, ponieważ to ostatnie sugeruje naukowość, co automatycznie skutkuje wyższą wyceną historii konspiracyjnej¹³. Podążając za tą logiką i aby odzwierciedlić dyskusję naukową, w niniejszym

¹⁰ DETECT-Consortium, *Of Trolls & Bots. The Basics of Manipulation in Social Networks* (within the Erasmus+ project DETECT), s. 10. (https://www.detect-erasmus.eu/fileadmin/detect/Results/ENG_Detect_Compendium_final.pdf) [dostęp: 29.01.2021].

¹¹ I. Brodnig, *Lügen im Netz. Wie Fake News, Populisten und unkontrollierte Technik uns manipulieren*, Wien: Brandstätter, s. 30, 2017.

¹² J. Vergin, *Coronavirus: How do I recognize a conspiracy theory?* [w:] Deutschlandwelle, 19.05.2020 (<https://www.dw.com/en/coronavirus-how-do-i-recognize-a-conspiracy-theory/a-53492563>) [dostęp: 24.01.2021].

¹³ P. Lamberty, K. Nocun, *Fake Facts. Wie Verschwörungstheorien unser Denken bestimmen*, Köln: Quadriga, s. 18-21, 2020.

module zastosowano również termin „narracja spiskowa”, chociaż termin – teoria spiskowa jest najczęściej używany w badaniach anglojęzycznych.

Australijski psycholog Stephan Lewandowsky identyfikuje cztery czynniki, które mogą przyczynić się do psychologicznej podatności na wiarę w narracje spiskowe i dzielenie się nimi:

1. Narracje spiskowe pozwalają radzić sobie z zagrożeniami, ponieważ obwiniają tylko niektórych spiskowców za „wielkie i groźne wydarzenia”, np. „żydowską elitę” za pandemię Covid-19. Dlatego też ludzie raczej popierają „wielkie” wyjaśnienia „wielkich” wydarzeń, takich jak narracje spiskowe dotyczące śmierci księżnej Diany czy Elvisa. Tłumaczy to również wzrost pojawiania się (często antysemickich) narracji spiskowych w sytuacjach kryzysu społecznego.
2. Narracje spiskowe mogą pomóc ludziom radzić sobie z niepewnością, ponieważ dostarczają jasnych odpowiedzi i pozwalają mieć silne poczucie poznania „prawdy”. Znowu dlatego działają jako mechanizm radzenia sobie.
3. Narracje spiskowe bardzo dobrze nadają się do kwestionowania polityki głównego nurtu. Pozwala to inicjatorom narracji spiskowych na zajmowanie pozycji mniejszościowych i wysoce skutecznego statusu antyestablishmentowego¹⁴.

Z tym czynnikiem ściśle wiąże się kolejne wyjaśnienie, dlaczego ludzie wierzą w narracje spiskowe. Uczni odkryli, że wiara w narracje spiskowe zaspokaja pragnienie niektórych osób, aby czuć się „wyjątkowym”, a wiara w narracje spiskowe jest zatem zdeterminowana potrzebą osoby, aby być innym, wyjątkowym i pragnieniem wyróżniania się na tle innych¹⁵. Jak widać w opisie grup docelowych prawicowych grup ekstremistycznych (zob. Moduł 1), teorie spiskowe mogą również tworzyć poczucie przynależności społecznej do grupy u osób, które czują się wykluczone ze swoich grup społecznych i poszukują włączenia do innych grup, które mogą podzielać te same przekonania.

Podsumowując, można stwierdzić, że istnieją dwa główne powody, dla których ludzie wierzą w narracje spiskowe: kompensacja doświadczenia utraty kontroli (osobista jak utrata pracy i społeczna jak kryzys polityczny) oraz zaspokojenie osobistej potrzeby poczuć się wyjątkowo i nie-powtarzalnie¹⁶.

Ćwiczenie: Narracje spiskowe

- Jeśli znasz jakieś narracje spiskowe, zastanów się, dlaczego mogą być tak popularne, biorąc pod uwagę powyższe informacje.
- Wyszukaj w Internecie popularne teorie spiskowe. Jakie są najbardziej szalone, z którymi się spotkałeś?
- Teraz, gdy już wiesz, czym są teorie spiskowe, jak są tworzone i jacy ludzie mogą być celem tych narracji, stwórz własną teorię spiskową i podziel się nią z innymi uczniami/rodziną i do-wiedz się, czy w to uwierzyli.

¹⁴ S. Lewandowsky, J. Cook, *The Conspiracy Theory Handbook*, s. 4, 2020 (<http://sks.to/conspiracy>) [dostęp: 29.01.2021].

¹⁵ P. Lamberty, K. Nocun, *op.cit.*, s. 29-31.

¹⁶ P. Lamberty, K. Nocun, *op.cit.*, s. 31.

Osoby rozpowszechniające dezinformację i narracje spiskowe można podzielić na cztery kategorie: Dowcipnisie, którzy rozpowszechniają dezinformację i narracje spiskowe, ponieważ często wydają się absurdalne, a przez to prawie zabawne. Osoby niepewne siebie i bezmyślnie udostępniające fałszywe treści, zwłaszcza za pośrednictwem mediów społecznościowych. Inni głęboko wierzą w spiskowe narracje i dzielą się nimi z przekonania. Ostatnia grupa to ludzie, którzy czerpią korzyści z rozpowszechniania dezinformacji i narracji spiskowych – finansowo lub politycznie¹⁷.

Jednak w przypadku opartego na algorytmach systemu platform społecznościowych nie ma znaczenia, z jakich powodów ludzie rozpowszechniają fałszywe informacje i narracje spiskowe. Ta zasada działania powoduje, że popularne treści są wyświetlane częściej, co prowadzi do pewnego rodzaju reakcji łańcuchowej dotyczącej rozpowszechniania. Opiera się to na zainteresowaniach firm technologicznych, które mogą zwiększyć swoje zyski, gdy użytkownicy pozostają dłużej w niektórych witrynach, a tym samym konsumują więcej reklam. W ten sposób treść staje się coraz bardziej zindywidualizowana, co prowadzi do powstawania tzw. bąbelków filtrujących. Termin został ukuty przez aktywistę internetowego Eliego Parisera w 2011 roku i opisuje sytuację, w której internauci trafiają tylko na treści, które potwierdzają ich własne przekonania¹⁸.

3. DLACZEGO FAKE NEWSY I NARRACJE SPIKOWE SĄ TAK POPULARNE WŚRÓD PRAWICOWYCH GRUP EKSTREMISTYCZNYCH?

Można zauważyć, że zwłaszcza prawicowe grupy populistyczne i ekstremistyczne rozpowszechniają fałszywe wiadomości, odpowiednio dezinformację i narracje spiskowe. Chociaż ważne jest, aby zrozumieć, że narracje spiskowe nie są jedynie zjawiskiem skrajnej prawicy i że niektóre są głęboko zakorzenione w społeczeństwach, w których żyjemy (np. antysemickie narracje spiskowe).

Zgodnie z klasyfikacją osób rozpowszechniających fałszywe informacje, prawicowe grupy populistyczne i ekstremistyczne można zaliczyć do czwartej grupy, jako osoby czerpiące korzyści polityczne z rozpowszechniania dezinformacji i narracji spiskowych. Ale dlaczego narracje spiskowe są tak popularne wśród prawicowych grup populistycznych i ekstremistycznych?

Z jednej strony narracje spiskowe są niezbędną stałą w prawicowej ideologii ekstremistycznej. Z drugiej strony narracje spiskowe przekazują jasny i prosty światopogląd, który dzieli się na dobrych i złych

¹⁷ *Wie Verschwörungstheoretiker von Corona profitieren*, [w:] Der Standard, podcast 30.04.2020 (<https://www.derstandard.at/story/2000117220057/podcast-wie-verschwörungstheoretiker-von-der-krise-profitieren-wollen>) [dostęp: 08.02.2021].

¹⁸ R. Smarzoch, *Filterblasen, Echokammern & Co. Filtern als Kulturtechnik*, [w:] Deutschlandfunk Kultur 15.11.2018 (https://www.deutschlandfunkkultur.de/filterblasen-echokammern-co-filtern-als-kulturtechnik.976.de.html?dram:article_id=433306) [dostęp: 29.01.2021].

ludzi¹⁹. Nie oznacza to, że narracje spiskowe są proste. Lamberty i Nocun zwracają raczej uwagę na to, że wiele narracji spiskowych jest bardzo skomplikowanych, co utrudnia dyskusję z ludźmi, którzy w nie wierzą, ponieważ ci ludzie często znają wiele „faktów”²⁰.

Ponieważ narracje spiskowe przenoszą ten jasny światopogląd i dalej stereotypową konstrukcję „wroga” (np. Żydów, muzułmanów, feministek), a tym samym możliwość wzmocnienia poczucia wspólnoty grupy wewnętrznej (zob. Moduł 1) poprzez wywołanie nienawiści do obcych, narracje spiskowe oferują wiele czynników łączących z prawicowym myśleniem ekstremistycznym. Ponadto narracje spiskowe ogólnie podsycają uczucia wątpliwości i niepewności, a tym samym destabilizują system demokratyczny, podważając zaufanie do procesów demokratycznych, które również pokrywa się z agendą prawicowego ekstremizmu. Co więcej, narracje spiskowe nieodłącznie przenoszą dyskurs antyestablishmentowy, który zbiega się również z prawicową ideologią ekstremistyczną (zob. Moduł 1).

Co ciekawe, nie wszyscy prawicowi, populistyczni i ekstremistyczni politycy jawnie rozpowszechniają narracje spiskowe. Niektórzy dość umiejętnie dają wskazówki w wystąpieniach publicznych, które mogą być banalne dla niewierzących, ale które są zrozumiałe dla osób wierzących w narracje spiskowe. Można to zaobserwować zwłaszcza w przypadku antysemitkich narracji spiskowych. Antysemityzm jest często wyrażany za pomocą kodów i szyfrów²¹, o czym można przekonać się w następnej części.

4. POPULARNE NARRACJE KONSPIRACYJNE EKSTREMISTYCZNEJ PRAWICY

Wiara w narracje spiskowe jest w rzeczywistości zjawiskiem powszechnym w wielu krajach. Reprezentatywne badanie przeprowadzone w Niemczech w 2020 r. wykazało, że 30% niemieckiej populacji ma skłonność do wiary w narracje spiskowe, a 11% to przekonani teoretycy spiskowi²². Aktualne badanie w Austrii dotyczące narracji spiskowych w jednej konkretnej kwestii, a mianowicie pandemii COVID-19, wykazało podobne liczby. Badanie wykazało, że 32% Austriaków jest otwartych na narracje spiskowe na temat pandemii, wierząc, że pandemia to tylko spisec lub spisec mający na celu zamieszanie z pewnymi grupami ludzi²³. W Polsce rośnie tendencja do wiary w narracje spiskowe. Taki wniosek można wysnuć z analizy wyników badań przeprowadzonych w latach 2014 i 2020. Z jednej strony o ponad połowę (z 25% do 12%) zmniejszyła się liczba osób charakteryzujących się niskim podejrzeniem spiskowym. z drugiej strony wzrosła liczba osób o silnym nasileniu tej cechy (z 37% do

¹⁹ Bundeszentrale für politische Bildung, *Verschwörungstheorien. Dossier Rechtsextremismus*. Ein Erklärfilm zum Thema (rechte) Verschwörungstheorien von Tobias Büchner & FLMH, 2015 (<https://www.bpb.de/media-thek/212137/verschwoerungstheorien>) [dostęp: 05.02.2021].

²⁰ P. Lamberty, K. Nocun, *op.cit.*, s. 36.

²¹ P. Gessler, *Antisemitismus heute*, 2006 (<https://www.bpb.de/politik/extremismus/antisemitismus/37974/antisemitismus-heute>) [dostęp: 05.02.2021].

²² J. Roose, *Sie sind überall. Eine repräsentative Umfrage zu Verschwörungstheorien*, s. 4, 2020 (<https://www.kas.de/documents/252038/7995358/Eine+repr%C3%A4sentative+Umfrage+zu+Verschw%C3%B6rungstheorien.pdf/Of422364-9ff1-b058-9b02-617e15f8bbd8?version=1.0&t=1599144843148>) [dostęp: 05.02.2021].

²³ M. Al-Youssef, M. Sulzbacher, *Verschwörungstheorien*, [w:] *Netz verirrt*, 2020 (<https://www.derstandard.at/story/2000119506599/im-netz-verirrt>) [dostęp: 14.03.2021].

45%). W 2020 r. w ramach projektu *YouGov-Cambridge Globalism Project* przeprowadzono ankietę w 25 krajach. Wyniki pokazały, że 22% Polaków uważa, że pandemia Covid-19 jest zorganizowanym oszustwem, a prawie połowa respondentów zgodziła się, że światem rządzi jakaś tajna klika. Co czwarty – że sami Amerykanie zorganizowali ataki z 11 września i nigdy nie wylądowali na Księżycu²⁴.

Poniżej przedstawione zostaną najpopularniejsze narracje prawicowo-ekstremistycznego spisku:

Mit o światowym spisku Żydów

„Spisek żydowskiego świata” to nadrzędna narracja, głęboko zakorzeniona w naszych społeczeństwach. Z tego powodu wspomniani już znawcy narracji spiskowych, Lamberty i Nocun, postulują używanie terminu mit spiskowy jako kategorii nadrzędnej dla narracji spiskowych²⁵. Podrzędne narracje spiskowe to na przykład narracje „okupowanego rządu syjonistycznego” (ZOG) lub „Protokoły mędrców Syjonu”.

Narracja „okupowanego rządu syjonistycznego” głosi, że „żydowska elita” potajemnie kontroluje międzynarodowe banki, a tym samym rządy państw zachodnich. Akronim ZOG jest używany jako kod przez grupy białej supremacji, prawicowych ekstremistów, nacjonalistów, a także islamistów i został ukuty w Stanach Zjednoczonych²⁶.

Z tą narracją ściśle wiążą się tzw. „Protokoły mędrców Syjonu”, które są jednym z najważniejszych dokumentów współczesnego antysemityzmu i które w znacznym stopniu wpłynęły na światowe wydarzenia XX wieku. „Protokoły” udają zapisy tajnych spotkań „wplywowych Żydów”, na których światowe żydostwo planuje przejąć świat. Jednak już w latach dwudziestych badania ujawniły, że „Protokoły” są fałszywe, a także plagiatowe, ponieważ połączono starsze i fikcyjne teksty. Powstały one prawdopodobnie we Francji w 1898 r. za namową Rosji. „Protokoły” promowały szybki wzrost ruchów antysemickich od lat 80. XIX wieku i były rozpowszechniane na całym świecie po mianowaniu Hitlera na kanclerza Rzeszy w 1933 r. i służyły jako legitymizacja Holokaustu. „Protokoły” do dziś służą prawicowym ekstremistom jako do-wód rzekomego żydowskiego spisku światowego²⁷.

Konspiracyjna narracja Wielkiej Wymiany (zob. Moduł 4)

Wielkie Zastąpienie to skrajnie prawicowa lub prawicowa ekstremistyczna narracja spiskowa, która stwierdza, że europejska „biała i chrześcijańska” populacja, uważana za rodzimą i jednorodną, jest stopniowo zastępowana przez muzułmańskie populacje z Afryki i Bliski Wschód poprzez masową

²⁴ *Report of the YouGov-Cambridge Globalism Project survey* ([Globalism2020 Guardian Conspiracy Theories.pdf](https://www.yougov.com/globalism2020-guardian-conspiracy-theories.pdf) ([yougov.com](https://www.yougov.com))) [dostęp: 10.01.2022].

²⁵ P. Lamberty, K. Nocun, *op.cit.*, s. 22-23.

²⁶ ZOG (<https://www.belltower.news/zog-51576/>), „Belltower News” 2017 [dostęp: 05.02.2021].

²⁷ K. Ayyadi, *Protokolle der Weisen von Zion*, [w:] „Belltower News” 30.08.2017

(<https://www.belltower.news/protokolle-der-weisen-von-zion-2-51574/>) [dostęp: 05.01.2021].

migrację, wzrost demograficzny i niski wskaźnik urodzeń „Europejczyków”²⁸. Ta narracja spiskowa łączy elementy antyfeminizmu (zob. Moduł 5), antysemityzmu (zob. Moduł 2) i antymuzułmańskiego rasizmu (zob. Moduł 4). Muzułmanie przedstawiani są jako wrogo nastawieni najeźdźcy, a dyskurs na temat migracji zdominowany jest przez terminy takie jak „powódź” i „fala”, które kojarzą się z klęskami żywiołowymi. Tym, co sprawia, że używanie tego rodzaju katastrofalnego języka jest problematyczne, jest to, że dramatyzuje on nawet raporty lub teksty, które wydają się neutralne, a co za tym idzie, legitymizują (gwałtowne) reakcje obronne.

Za tę zamianę odpowiadają albo „żydowskie elity”, sami „muzułmanie”, „lewicowi” politycy lub feministki, które zachęcają kobiety do posiadania mniejszej liczby dzieci lub wszyscy wymienieni. Mówi się, że ta teoria spiskowa została zapoczątkowana przez francuskiego pisarza Renauda Camusa. W 2011 roku opublikował książkę „Le grand Remplacement” („Wielka wymiana”), która problematyzuje obecność muzułmanów we Francji jako potencjalne zagrożenie i niebezpieczeństwo dla kultury francuskiej. Skrajnie prawicowi i prawicowi ekstremiści, tacy jak Identytarianie (zob. Moduł 1), odwołują się do tej spiskowej narracji²⁹. Ponadto prawicowi ekstremistyczni strzelcy uzasadniają swoje zabójstwa rzekomym niebezpieczeństwem zastąpienia muzułmanów, takich jak strzelanka El Paso i strzelanka z Christchurch w 2019 roku^{30, 31}. Uczni wskazują jednak również, że ta narracja spiskowa jest rdzeniem współczesnej ideologii rasistowskiej i ma swoje korzenie w narodowosocjalistycznej „Rassenlehre” („doktrynach rasowych”) i dlatego została przyjęta tylko przez Camusa³².

Austria: Ćwiczenie: konspiracyjna narracja „Wielkiej Wymiany”

- Przejdź do strony internetowej grupy „Die Identitäre Bewegung Österreich”,
- Zwróć uwagę, jak przedstawiana jest ta narracja o Wielkim Zastąpieniu i dlaczego przedstawiana jest jako zagrożenie,
- Jakie pomiary/działania obronne są proponowane, aby powstrzymać „Wielką Wymianę”.

Niemcy: Ćwiczenie: konspiracyjna narracja „Wielkiej Wymiany”

- Przejdź do strony internetowej grupy „Die Identitäre Bewegung Deutschland”,

²⁸ S. Bracke, L.M. Hernández Aguilar, *They love death as we love life: The Muslim Question and the biopolitics of replacement*, [w:] „British Journal of Sociology”, Vol. 71, Nr 4, s. 680-701, 2020 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7540673/>) [dostęp: 02.01.2021].

²⁹ J. Davey, J. Ebner, *The Great Replacement: The violent consequences of mainstreamed extremism*, s. 4, 2019 (<https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2019/07/The-Great-Remplacement-The-Violent-Consequences-of-Mainstreamed-Extremism-by-ISD.pdf>) [dostęp: 09.01.2021].

³⁰ L. Charlton, *What is the Great Replacement?* [w:] „The New York Times” 06.08.2019 (<https://www.ny-times.com/2019/08/06/us/politics/grand-replacement-explainer.html>) [dostęp: 02.01.2021].

³¹ R. Schwartzburg, *The 'white replacement theory' motivates alt-right killers the world over*, [w:] „The Guardian” 05.08.2019 (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/aug/05/great-replacement-theory-alt-right-killers-el-paso>) [dostęp: 02.02.2021].

³² M. Quent, *Globale Rechte formiert sich. Die Eiskälte der völkischen Ideologie*, [w:] „Der Tagesspiegel” 24.03.2019 (<https://www.tagesspiegel.de/politik/globale-rechte-formiert-sich-die-eiskaelte-der-voelkischen-ideologie/24139158.html>) [dostęp: 22.01.2021].

- Zwróć uwagę, jak przedstawiana jest ta narracja o „Wielkim Zastąpieniu” i dlaczego przedstawiana jest jako zagrożenie,
- Jakie pomiary/działania obronne są proponowane, aby powstrzymać „Wielką Wymianę”.

Polska: Ćwiczenie: konspiracyjna narracja „Wielkiej Wymiany”

Przejdź do strony internetowej grupy „Narodowe Odrodzenie Polski” i przeanalizuj część zatytułowaną „Nasz ruch” lub „Program”,

- Zwróć uwagę, jak przedstawiana jest ta narracja o „Wielkim Zastąpieniu” i dlaczego przedstawiana jest jako zagrożenie.

Co łączy narrację konspiracyjną prawicowej ekstremy z hasłami antyfeministycznymi?

Wiele prawicowych ekstremistycznych narracji spiskowych oferuje powiązania z antyfeministycznymi agendami. Można zauważyć, że antysemityczne, rasistowskie i antyfeministyczne narracje spiskowe są ze sobą powiązane. Najlepszym tego przykładem jest narracja spiskowa, według której „żydowskie elity” wymyśliły feminizm, aby nakłonić kobiety do rodzenia mniejszej liczby dzieci, do zniszczenia „białej rasy” i do zaplanowania „ludobójstwa białych”³³. Śledztwo w sprawie prawicowych ekstremistycznych strzelanin ujawnia, że antyfeminizm często stanowi motyw zbrodni obok przekonań rasistowskich i antysemitycznych. Prawicowi ekstremistyczni strzelcy Christchurch (2019) i Halle (2019), czy Anders Breivik, który zabił 77 osób na wyspie Utøya i w Oslo w 2011 roku, wszyscy mieli głęboko antyfeministyczne starania, co wyraźnie analizuje ich „manifesty”. Antyfeminizm może być katalizatorem prawicowej radykalizacji ekstremistycznej. Proces radykalizacji może być zapoczątkowany frustracją związaną z brakiem dziewczyny lub żony. Ta doświadczona osobista frustracja może prowadzić do ogólnego gniewu na: kobiety i feministyczne przedsięwzięcia (patrz ramka obok). W konfrontacji z narracją spiskową, według której Żydzi wymyślili feminizm, można rozpocząć proces radykalizacji. Według politolog Judith Götz antyfeminizm pełni funkcję pomostową dla środka społeczeństwa, w którym wielu ludzi postrzega postępujący rozpad tradycyjnych ról płciowych jako zagrażający. Ponadto bycie antyfeministą jest ogólnie bardziej akceptowane niż bycie publicznie rasistą³⁴.

Incels

Termin ten jest samookreśleniem heteroseksualnych mężczyzn, którzy są „przymusowo żyjący w celibacie”, za co generalnie obwiniają kobiety. Ruch wyrósł z subkultury internetowej i jest głęboko mizoginistyczny.

Inne prawicowe ekstremistyczne narracje spiskowe koncentrują się na przykład na zaprzeczeniu Holokaustu, śmierci polityka NSDAP Rudolfa Hessa lub atakach z 11 września³⁵. Nawet jeśli te narracje spiskowe są celowo sfabrykowane w celu podżegania do nienawiści wobec mniejszości i destabilizacji

³³ *Deshalb terrorisieren Rechtsextreme Frauen*, Frauensicht, Das führende Portal für engagierte Männer und Frauen. Juden und Muslime, 2020 (<http://www.frauensicht.ch/Lobbys/Deshalb-terrorisieren-Rechtsextreme-Frauen-Juden-und-Muslime>) [dostęp: 05.02.2021].

³⁴ *Frauensicht*, Das führende Portal für engagierte Männer und Frauen, 2020.

³⁵ Bundeszentrale für politische Bildung, 2015.

systemu demokratycznego, prawdziwe spiski istnieją. Na przykład demaskator Edward Snowden udowodnił, że duża część komunikacji online była inwigilowana przez NSA. Inne przykłady to afera Watergate lub afera Volkswagena. Rzeczywiście, historia jest pełna prawdziwych spisków i spisków. W przeciwieństwie do opisanych narracji spiskowych, prawdziwe spiski dążą do mniejszych celów i często nie odnoszą sukcesu lub nie są ujawniane³⁶. Badanie i ujawnianie skandali i spisków jest częścią ożywionej dyskusji politycznej i z pewnością może mieć pozytywne skutki, na przykład żądania większej przejrzystości w przemyśle motoryzacyjnym lub służbach wywiadowczych. Wiara w opisane powyżej narracje spiskowe jest jednak czymś więcej niż tylko uzasadnionym powątpiewaniem w procesy demokratyczne i wydarzenia globalne. Lamberty i Nocun opisują wiarę w te narracje jako ideologię, która prowadzi do tak głębokiej nieufności, że nie można jej odwrócić – nawet na podstawie faktów naukowych³⁷.

Wydaje się również, że wraz z rozwojem Internetu i rosnącym wpływem mediów społecznościowych wzrosła wiara w narracje spiskowe. Eksperci twierdzą jednak, że Internet i media społecznościowe mogą ułatwiać rozpowszechnianie narracji spiskowych, ale także tradycyjne media zawsze rozpowszechniały narracje dezinformacyjne i spiskowe, a wiara w narracje spiskowe jest zjawiskiem znacznie starszym niż Internet. Na przykład wiara w antysemickie narracje spiskowe ostatecznie doprowadziła do Holocaustu i do dziś jest powszechnym zjawiskiem w Niemczech³⁸. Australijski psycholog i znawca tematu Stephan Lewandowsky argumentuje zatem, że media społecznościowe wzmacniają teorię spiskową³⁹.

5. PROSTE SPOSOBY: JAK ZNALEŹĆ FAKE NEWS I TEORIE SPISKOWE W INTERNECIE

Zrozumienie, jak działają fałszywe wiadomości i narracje spiskowe i dlaczego są tak popularne (zwłaszcza wśród prawicowych grup ekstremistycznych), może nie wystarczyć, aby dostrzec je, gdy natkną się na nie w Internecie. Poniższe triki zawierają listę kontrolną, jak obchodzić się z treściami online⁴⁰.

1. Przeczytaj więcej niż tylko nagłówek

Przed udostępnieniem treści w Internecie przeczytaj więcej niż tylko nagłówek artykułu, aby nie udostępniać dezinformacji w sposób niezamierzony.

2. Sprawdź źródło

³⁶ G. Paál, *Woran erkennt man eine echte Verschwörung?* [w:] (podcast) SWR Wissen 15.05.2020. (<https://www.swr.de/wissen/1000-antworten/woran-erkennt-man-eine-echte-verschwoerung-100.html>) [dostęp: 08.02.2021].

³⁷ P. Lamberty, K. Nocun, *op.cit.*, s. 43-45.

³⁸ P. Lamberty, K. Nocun, *op.cit.*, s. 37-38.

³⁹ S. Lewandowsky, J. Cook, *op.cit.*, s. 4.

⁴⁰ DETECT-Consortium, *Detect: Enhancing Digital Citizenship. Method Manual for Pupils* (within the Erasmus+ project DETECT), s. 9-10 (https://www.detect-erasmus.eu/fileadmin/detect/Finale_Outputs/EN_Detect_Student_Manual_final.pdf) [dostęp: 06.02.2021].

Przyjrzyj się bliżej, z jakiego źródła pochodzi treść. Jakie inne treści tworzy to źródło? Czy ma widoczny adres URL lub domenę? Możesz skorzystać z blogów sprawdzających fakty, takich jak mimikama w Austrii (<https://www.mimikama.at/>) lub Correctiv w Niemczech (<https://correctiv.org/>), które mogą pomóc w lepszej ocenie określonego źródła. W Polsce możesz poprosić ekspertów o weryfikację źródła dla Ciebie (<https://demagog.org.pl/zglos-do-weryfikacji/>) lub przejść na inne strony poddające dezinformację np. <https://fakenews.pl/>. Osoby mówiące po angielsku mogą korzystać z portali sprawdzających fakty www.factcheck.org; www.snopes.com; <https://kto.jest/> lub archiwa stron internetowych www.archive.org. Zdjęcia można zweryfikować na stronie www.tineye.com. Możesz także wyszukiwać osoby na www.pimeyes.com

3. Sprawdź nadruk

Wiarygodni i godni zaufania twórcy mediów ujawniają właścicieli mediów, redaktorów i dziennikarzy. Nierzetelni twórcy treści często ukrywają te informacje i publikują je anonimowo lub pod fałszywymi nazwiskami.

4. Sprawdź datę i godzinę publikacji treści

Dezinformację często tworzy się poprzez „recykling” starych wiadomości i obrazów oraz przedstawianie ich jako wiadomości z ostatniej chwili.

5. Wyszukaj autora

Analizując treści tego samego autora, możesz ocenić jego styl raportowania i często w ten sposób ocenić wiarygodność treści.

6. Zweryfikuj wskazane źródła i linki

Zarówno zbyt wiele, jak i zbyt mało źródeł i linków może być podejrzane. Sprawdź, czy inne bardziej godne zaufania media podały te wiadomości, ponieważ biegli dziennikarze dokonaliby weryfikacji wstecznej.

7. Odszukaj wątpliwe cytaty i obrazy

Często w celu wsparcia dezinformacji wykorzystywane są fałszywe cytaty i obrazy. Możesz łatwo sprawdzić cytaty, a także obrazy, korzystając z narzędzi takich jak TinEye lub odwrotnego wyszukiwania obrazów Google, aby uzyskać informacje o oryginalnym obrazie.

8. Bądź świadomy swoich własnych uprzedzeń

Zasada psychologiczna zwana błędem potwierdzenia opisuje zjawisko polegające na tym, że mamy tendencję do szukania informacji potwierdzających nasze przekonania i opinie, które już posiadamy. Z tego powodu twórcy dezinformacji wytwarzają wysoce emocjonalne treści, aby nakłonić Cię do ich udostępnienia.

9. Przejrzyj inne źródła

Jeśli żadne inne media nie relacjonowały treści, jest bardzo mało prawdopodobne, że natknąłeś się na dezinformację.

10. Zastanów się dobrze przed udostępnieniem treści online

Pamiętaj, że rozpowszechnianie szkodliwej dezinformacji i narracji spiskowych zaczyna się od bezmyślnego udostępniania treści. Zawsze zastanów się przed naciśnięciem przycisku udostępniania.

6. DLACZEGO MOWA NIENAWIŚCI, FAKE NEWSY I TEORIE KONSPIRACYJNE STANOWIĄ ZAGROŻENIE DLA DEMOKRACJI?

Jak wskazano w tym module, mowa nienawiści, fałszywe wiadomości i narracje spiskowe to trzy różne zjawiska, które często się pokrywają, a także są celowo wykorzystywane przez prawicowe grupy ekstremistów i populistów w celu realizacji ich programu.

Nawet jeśli ściganie jest często trudne, **mowa nienawiści** jest przestępstwem w wielu krajach i jest coraz częściej wprowadzana do ram prawnych. Mowa nienawiści jest niebezpieczna dla demokracji, ponieważ w ten sposób wzbudza się nienawiść do mniejszości. Z jednej strony prowadzi to do tak zwanego uciszenia osób dotkniętych chorobą, ponieważ są zbyt przestraszeni, by się odezwać. Z drugiej strony słowa zamieniają się w czyny, a mowa nienawiści prowadzi do rzeczywistych fizycznych ataków i przestępstw. Demokracje, w których żyjemy, opierają się na zasadzie równości, przyznając te same prawa, a tym samym taką samą ochronę dla wszystkich swoich obywateli. Akceptując uciszenie ludzi i nie zwalczając zdecydowanie przestępstw z nienawiści, demokracje nie wypełniają swojego celu i misji.

Narracje dezinformacyjne i spiskowe są jednak niebezpieczne dla demokracji. Doprowadzają one do podziału społeczeństw i uniemożliwiają podtrzymywanie publicznego dyskursu politycznego, tak ważnego dla żywych demokracji. Rozpowszechnianie narracji dezinformacyjnych i spiskowych nieuchronnie prowadzi do powstania wszechświatów równoległych, w których uznaje się różne „prawdy”. Ponadto narracje dezinformacyjne i spiskowe przyspieszają procesy radykalizacji i mogą wpływać na ludzi do popełniania ohydnych przestępstw i ataków⁴¹.

Dlatego ważne jest, aby być świadomym skutków mowy nienawiści, dezinformacji i narracji spiskowych, a także leżącej u ich podstaw agendy, którą realizują prawicowe grupy ekstremistyczne. Możesz wspierać osoby dotknięte mową nienawiści w Internecie, okazując solidarność lub wysyłając osobistą wiadomość. Sprawdź również zawartość przed jej udostępnieniem. To może wiele zmienić.

⁴¹ P. Lamberty, D. Leiser, *Sometimes you just have to go in – Conspiracy beliefs lower democratic participation and lead to political violence*, s. 2, 2019 (<https://psyarxiv.com/bdrxc/>) [dostęp: 06.02.2021].

7. DODATKOWE ĆWICZENIA DO NAUCZANIA O MOWIE NIENAWIŚCI, FAKE NEWSACH I TEORIACH KONSPIRACYJNYCH

1.) Odwiedź stronę <https://no-hate-speech.de/de/kontern/fuer-gegen-alle-hate-speech/> [A1] i przedyskutuj memy stworzone przez ruch No Hate Speech Movement w zakresie mowy nienawiści. Zachęć swoich uczniów do tworzenia własnych memów.

2.) Obejrzyjcie na zajęciach film: *Hate is random – No Hate Speech* (https://www.youtube.com/watch?v=UaxK6KR-w4Y&feature=emb_imp_woyt) [A2] prezentowane przez No Hate Speech Committee Austria. Porozmawiaj ze swoimi uczniami o skutkach mowy nienawiści i zadбай o to, by stworzyć bezpieczną przestrzeń, biorąc pod uwagę fakt, że niektórzy uczniowie mogą czuć się nieswojo, ponieważ sami są dotknięci mową nienawiści.

3.) Jeśli chodzi o ćwiczenia dotyczące tematów dezinformacji i narracji spiskowych, zapoznaj się z wynikami projektu Erasmus+ DETECT – Enhancing digital Citizenship (<https://www.detect-erasmus.eu/de/resultate/>)

4) Obejrzyj film na YouTube: *Co to jest mowa nienawiści? Definicje i skala zjawiska*. <https://youtu.be/WIZvhFH78ms>

Omów różnicę między nienawiścią a mową nienawiści zgodnie z polskim prawem. Jak powinniśmy reagować, gdy jesteśmy świadkami mowy nienawiści w Internecie? Co nauczyciele mogą zrobić, aby uświadomić uczniom ich prawa i obowiązki?

8. GDZIE SZUKAĆ INFORMACJI? ORGANIZACJE POZARZĄDOWE I INNE INSTYTUCJE

- Erasmus+ project DETECT – Enhancing digital citizenship (<https://www.detect-erasmus.eu/de/>)

Austria:

- Mimikama – Association for the disclosure of misuse of the internet (<https://www.mimikama.at/>)
- No Hate Speech Committee Austria (<https://www.nohatespeech.at/>)
- saferinternet.at (<https://www.saferinternet.at/>)
- Demokratiezentrum Wien (<http://www.demokratiezentrum.org>)
- Meldestelle des Innenministeriums gegen radikal islamistische Videos (stopextremists@bmi.gv.at)
- Stopleveline – Meldestelle gegen Kinderpornografie und Nationalsozialismus im Internet (<https://www.stopleveline.at/de/home>)
- 147 Rat auf Draht (<https://www.rataufdraht.at>)

Niemcy:

- No Hate Speech Movement (<https://no-hate-speech.de/de/>)
- Fact checking by Correctiv.org (<https://correctiv.org/faktencheck/>)
- BILDblog (<https://bildblog.de/>)

Polska:

- HejtStop [HejtStop – Zablokuj hejta w sieci.](#)
- Edukacja medialna <https://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/hejt-i-mowa-nienawisci/>
- Narzędziownik edukacyjny [Narzędziownik edukacyjny / multimedia / mowa nienawiści - poznaj, reaguj \(mowanienawisci.info\)](#)
- Centrum Edukacji Obywatelskiej, program KOSS <https://koss.ceo.org.pl/dla-nauczycieli/uczyc-inaczey/materialy-dydaktyczne/nienawisc-jestem-przeciw>
- Amnesty International Polska <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2019/12/Alternatywne-narracje-Final.pdf>
- Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego [Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego - Publikacje - raporty \(ptpa.org.pl\)](#)
- Komisja Europejska [Jak rozpoznać teorie spiskowe | Komisja Europejska \(europa.eu\)](#)
- Instytut Spraw Publicznych [Inspirator równościowy \(isp.org.pl\)](#)
- Theory of Great Replacement „Europa będzie biała albo bezludna”, czyli szturmowcy ([krytykapolityczna.pl](#))
- Sprawdzanie faktów: <https://demagog.org.pl/zglos-do-weryfikacji/>
- Sprawdzanie faktów: <https://fakenews.pl/>
- Sprawdzanie faktów: www.factcheck.org; www.snopes.com; <https://who.is/>
- Archiwa stron internetowych: www.archive.org.
- Weryfikacja zdjęć: www.tineye.com.
- Szukanie osób: www.pimeyes.com

9. LITERATURA

Ayyadi K., *Protokolle der Weisen von Zion*, [w:] „Belltower News” 30.08.2017 (<https://www.belltower.news/protokolle-der-weisen-von-zion-2-51574/>) [dostęp:05 January 2021].

Bracke S., L.M. Hernández Aguilar, *They love death as we love life: The Muslim Question and the biopolitics of replacement*, [w:] „British Journal of Sociology”, Vol. 71, Nr 4, s. 680-701, 2020 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7540673/>) [dostęp:02.01.2021].

Brodnig I., *Lügen im Netz. Wie Fake News, Populisten und unkontrollierte Technik uns manipulieren*, Wien: Brandstätter, 2017.

Bundeszentrale für politische Bildung, *Verschwörungstheorien*, Dossier Rechtsextremismus. Ein Erklärfilm zum Thema (rechte) Verschwörungstheorien von Tobias Büchner & FLMH, 2015 (<https://www.bpb.de/mediathek/212137/verschwörungstheorien>) [dostęp:05.02.2021].

Charlton L., *What is the Great Replacement?* [w:] „The New York Times” 06.08.2019 (<https://www.nytimes.com/2019/08/06/us/politics/grand-replacement-explainer.html>) [dostęp:02.01.2021].

Davey J., J. Ebner, *The Great Replacement: The violent consequences of mainstreamed extremism*, 2019 (<https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2019/07/The-Great-Replacement-The-Violent-Consequences-of-Mainstreamed-Extremism-by-ISD.pdf>) [dostęp: 09.01.2021].

Der Standard, Podcast. *Wie Verschwörungstheoretiker von Corona profitieren*, [w:] „Der Standard” 30.04.2020 (<https://www.derstandard.at/story/2000117220057/podcast-wie-verschwörungstheoretiker-von-der-krise-profitieren-wollen>) [dostęp: 08.02.2021].

DETECT-Consortium, *Detect: Enhancing Digital Citizenship. Method Manual for Pupils* (within the Erasmus+ project DETECT) (https://www.detect-erasmus.eu/fileadmin/detect/Finale_Outputs/EN_Detect_Student_Manual_final.pdf) [dostęp: 06.02.2021].

DETECT-Consortium, *Of Trolls & Bots. The Basics of Manipulation in Social Networks* (within the Erasmus+ project DETECT) (https://www.detect-erasmus.eu/fileadmin/detect/Results/ENG_Detect_Compendum_final.pdf) [dostęp: 29.01.2021].

Frauensicht, Das führende Portal für engagierte Männer und Frauen, 2020. Deshalb terrorisieren Rechtsextreme Frauen, Juden und Muslime. (<http://www.frauensicht.ch/Lobbys/Deshalb-terrorisieren-Rechtsextreme-Frauen-Juden-und-Muslime>) [dostęp: 05.02.2021].

Gessler P., *Antisemitismus heute*, 2006 (<https://www.bpb.de/politik/extremismus/antisemitismus/37974/antisemitismus-heute>) [dostęp: 05.02.2021].

Hate Speech, Klagsverband.at (<https://www.klagsverband.at/info/hate-speech>) [dostęp:26.03.2021].

Jourová V., *Code of Conduct – Illegal online hate speech. Questions and answers. Fact Sheet by the European Commission*, 2016 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_hate_speech_en.pdf) [dostęp: 14.09.2020].

Lamberty P., Leiser D., *Sometimes you just have to go in – Conspiracy beliefs lower democratic participation and lead to political violence*, 2019 (<https://psyarxiv.com/bdrxc/>) [dostęp: 06.02.2021].

Lamberty P., Nocun K., *Fake Facts. Wie Verschwörungstheorien unser Denken bestimmen*, 2020, Köln: Quadriga.

Lewandowsky S., Cook J., *The Conspiracy Theory Handbook*, 2020 (<http://sks.to/conspiracy>) [dostęp: 29.01.2021].

- Paál G., *Woran erkennt man eine echte Verschwörung?* [w:] SWR Wissen, 15.05.2020 (<https://www.swr.de/wissen/1000-antworten/woran-erkennt-man-eine-echte-verschwoerung-100.html>) [dostęp:08.02.2021].
- Quandt T., Frischlich L., Boberg S., Schatto-Eckrodt Tim, *Fake News*, [w:] Folker H., Vos T.P., *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, 2019 (https://www.researchgate.net/publication/332749986_Fake_News) [dostęp:24.01.2021].
- Quent M., *Globale Rechte formiert sich. Die Eiskälte der völkischen Ideologie*, [w:] „Der Tagesspiegel” 24.03.2019 (<https://www.tagesspiegel.de/politik/globale-rechte-formiert-sich-die-eiskaelte-der-voelkischen-ideologie/24139158.html>) [dostęp:22.01.2021].
- Roose J., *Sie sind überall. Eine repräsentative Umfrage zu Verschwörungstheorien*, s. 4, 2020 (<https://www.kas.de/documents/252038/7995358/Eine+repr%C3%A4sentative+Umfrage+zu+Verschw%C3%B6rungstheorien.pdf/0f422364-9ff1-b058-9b02-617e15f8bbd8?version=1.0&t=1599144843148>) [dostęp:05.02.2021].
- Schwartzburg R., *The 'white replacement theory' motivates alt-right killers the world over*, [w:] „The Guardian” 05.08.2019 (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/aug/05/great-replacement-theory-alt-right-killers-el-paso>) [dostęp:02.01.2021].
- Smarzoch R., *Filterblasen, Echokammern & Co. Filtern als Kulturtechnik*, [w:] Deutschlandfunk Kultur 15.11.2018 (https://www.deutschlandfunkkultur.de/filterblasen-echokammern-co-filtern-als-kulturtechnik.976.de.html?dram:article_id=433306) [dostęp:29.01.2021].
- Vergin J., *Coronavirus: How do I recognize a conspiracy theory?* [w:] Deutschlandwelle 19.05.2020. (<https://www.dw.com/en/coronavirus-how-do-i-recognize-a-conspiracy-theory/a-53492563>) [dostęp:24.01.2021].
- Wardle C., *Fake News – It's complicated*, [w:] „First Draft” 04.06.2017 (<https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>) [dostęp:24.01.2021].
- Wardle C., *Information Disorder: The Essential Glossary*, [w:] „First Draft News”, 2018 (https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2018/07/infoDisorder_glossary.pdf) [dostęp: 24.01.2021].
- What is hate crime?* OSCE (<https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>) [dostęp: 14.09.2020].
- What is online anti-LGBT+ hate speech?* Galop – LGBT+ anti-violence charity, (<http://www.galop.org.uk/wp-content/uploads/2011/11/What-is-online-hate-speech-and-hate-crime.pdf>) [dostęp: 14.09.2020].
- ZOG, „Belltower News” 30.08.2017 (<https://www.belltower.news/zog-51576/>) [dostęp:05.02.2021].

10. LITERATURA UZUPEŁNIAJĄCA

Austria i Niemcy

Brodnig I., *Einspruch! Verschwörungsmythen und Fake News kontern - in der Familie, im Freundeskreis und online*, Brandstätter Verlag, 2021.

Brodnig I., *Hass im Netz: Was wir gegen Hetze, Mobbing und Lügen tun können*, Brandstätter Verlag, 2016.

Familien-Checkliste: Gemeinsam Falschmeldungen und Verschwörungsideologien auf der Spur, Klicksafe.de (https://www.klicksafe.de/fileadmin/media/documents/pdf/Checklisten/Familie-Checkliste_Desinformation_klicksafe.pdf) [dostęp: 14.03.2021].

Hass und Hetze im Netz: Wie du Dich wehren kannst, SOS Mitmensch 2016 (<https://www.sosmitmensch.at/site/home/article/1257.html>) [dostęp: 14.03.2021].

Jugendschutz.net, 2019 Bericht: Jugendschutz im Internet. Risiken und Handlungsbedarf, 2020 (<https://www.jugendschutz.net/fileadmin/download/pdf/bericht2019.pdf>) [dostęp: 14.03.2021].

Jugendschutz.net, 2018/2019 Bericht: Rechtsextremismus im Netz, 2019 (https://www.jugendschutz.net/fileadmin/download/pdf/Bericht_2018_2019_Rechtsextremismus_im_Netz.pdf) [dostęp: 14.03.2021].

Jugendschutz.net, 2019 Bericht: Sexualisierte Gewalt online. Kinder und Jugendliche besser vor Übergriffen und Missbrauch schützen, 2019 (https://www.jugendschutz.net/fileadmin/download/pdf/Sexualisierte_Gewalt_online_Bericht_2019.pdf) [dostęp: 14.03.2021].

Spielregeln im Internet. Durchblicken im Rechte-Dschungel, Klicksafe.de 2015 (https://www.klicksafe.de/fileadmin/media/documents/pdf/klicksafe_Materialien/iRights_Themenreihe/Spielregeln_im_Internet_3.pdf) [dostęp: 14.03.2021].

Polska

Art. 19, Polska: reagowanie na mowę nienawiści. Raport 2018, (<https://www.article19.org/wp-content/uploads/2018/04/Poland-Hate-Speech.pdf>) [dostęp: 10.01.2022].

Butter M., *COMPACT Guide to Conspiracy Theories* [tłum. *Krótki przewodnik na temat teorii spiskowych*].

Cook J., Lewandowsky S., *The Debunking Handbook* [tłum. *Podręcznik obalania teorii spiskowych*] oraz *The Conspiracy Theory Handbook* [tłum. *Podręcznik teorii spiskowych*].

Czech F., Ścigaj P., *Popularność narracji spiskowych w Polsce czasu pandemii COVID-19. Raport z reprezentatywnych badań sondażowych*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 2020

(<https://ism.uj.edu.pl/documents/3337228/147938651/covid-narracje-spiskowe/a013e6ed-718a-42d8-91a9-2469867e2bf0>) [dostęp: 10.01.2022].

Kwiecień A., *Poradnik Obywatela. Co możemy zrobić, gdy zetkniemy się z mową nienawiści? Otwarta Rzeczpospolita, Stowarzyszenie przeciw antysemityzmowi i ksenofobii (Poradnik-obywatela1.pdf (mowanienawisci.info)* [dostęp: 15.12.2021].

Wystąpienie skierowane do Prezesa Rady Ministrów ws. Mowy nienawiści, Rzecznik Praw Obywatelskich, 30.06.2020 (<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/%2FWyst%C4%85pienie%20do%20Prezesa%20Rady%20Ministr%C3%B3w%20ws.%20mowy%20nienawi%C5%9Bci%2C%2030.06.2020.pdf>) [dostęp: 15.12.2021].